

Sanja Lovrenčić

Stvarnost ispisana slikovnim pismom

Tekst koji počinjem pisati mogao bi se smatrati sastavkom na zadanu temu. Zadana je tema stigla u obliku ljubazne e-mail poruke: možeš li za dva tjedna napisati autopoetički tekst (ma što to značilo)? Valjda mogu, nadam se da mogu, trebala bih moći... No, svatko tko je pokušao napisati sličan sastavak zna koliko je teško pisati o vlastitom pisanju, postaviti se istovremeno unutar i izvan svoje, kakve-takve, građevine od riječi.

Dakle, u autopoetičkom tekstu trebala bih reći nešto o vlastitoj poetici. Problem je u tome što tih poetika ima nekoliko – ili mi se bar tako u prvi mah čini. Najprije se otvara pitanje žanra.

Kad me netko koga sam tek upoznala pita što radim u životu, s izvjesnom nelagodom izjavljujem da sam književnica (uvijek mi se čini da je to nekakvo sumnjivo zanimanje, ako već nije nepostojeće, onda je bar u dobroj mjeri beskorisno, osim ako je ipak samo titula koja se dodjeljuje posmrtno.)

Obično slijedi pitanje što pišem. Odgovor nastojim maksimalno skratiti. Napisala sam nekoliko knjiga za djecu, govorim najprije, jer mi se to čini nekako benigno i svakome razumljivo. Ja sam ipak jedna mama, i kad sam već donekle ovladala pravopisom i gramatikom, dopustivo je da u oskudnim trenucima dokolice napišem nešto za djecu. Pišem dosta i za radio, nastavljam ako sugovornik pokazuje imalo strpljenja. Tu je već nužna isprika: radio-drama, znate, to je jedan zanemareni žanr, ali ja to volim, volim misliti za glasove, volim pričati priče u dijalogu. Da, uostalom, pišem i kratke priče. I poeziju pišem također, nastavljam već s primjetnom nelagodom. Previše je to, djeluje diletantski, jednostavno neuvjerljivo, ali dodat ću još i završni udarac: napisala sam i jedan roman, zapravo nešto kao roman, nešto što ne običavam zvati romanom. I još jedan, normalniji, koji još nije objavljen. Sugovorniku, zbunjenom, ne preostaje ništa drugo nego da kimne glavom, sažaljivo ili s onim općenitim poštovanjem kakvo se, kao što još iz škole znamo, duguje piscima. Pitanje žanra, dakle. Pokušavam reći da moja poetika ne može biti uvijek ista, da ne pišem na isti način kad pišem za djecu i kad pišem za radio, kad pišem nešto što bi bez obzira na sve

slobode trebalo zvučati kao stih i nešto što bi glumci trebali izgovoriti s lakoćom uličnog razgovora. Ali više nisam sasvim sigurna da je to sasvim točno. Jer kad se moji raznorodni tekstovi usporede, vjerojatno se ipak može naslutiti da ih je napisala ista osoba.

Kad sam bila dijete, željela sam postati pisac (nitko me nije upozorio na činjenicu da su pisci muškarci, a žene da su spisateljice, tek sam s vremenom shvatila da pisanje nije bespolno). Kasnije neko vrijeme nisam više željela postati pisac, no kad sam se na koncu ipak počela ozbiljnije baviti pisanjem (jer zapisivala sam nešto gotovo svakodnevno, otkad sam naučila pisati) moje je pisanje uvelike odredila predodžba iz djetinjstva: pisac je osoba koja je u stanju nešto izmisliti. Ne opisati, ispričati doživljeno, nego baš izmisliti. Nešto novo, nešto 'čega prije bilo nije' kao što bi ironično rekao jedan slovački autor koji je također pisao i za djecu. To je, naravno, u izvjesnom smislu nemoguće, jer temeljne stvari o kojima govorimo ostaju uvijek manje-više iste. No moguće je govoriti kroz slike, ne služeći se jednostavnim jezičnim harmonijama, koje, poput jednostavnih akorda u glazbi, zvuče pomalo potrošeno, banalno, ponekad čak i priglupo, nego osobnim materijalom imaginacije i sna, sugestijom, "onim što djeluje, umjesto onoga što znači" (kao što je to lijepo definirao, čini mi se, Bachelard.) 'Fantastična proza' napisao je netko u vezi s mojim pisanjem, no ja to ne bih tako nazvala. Zapravo realizam, realizam drugim sredstvima, stvarnost ispisana slikovnim pismom.

Preda mnom na stolu je moj *Portret kuće* (s 'fantastičnom' fotografijom jedne vrlo stvarne robne kuće na naslovnici). O čemu su priče u toj knjizi? O samoći, nesigurnosti, osjećaju ugroženosti, potisnutom bijesu, ljubavi... O čemu? O čovjeku koji ni sam ne razumije zašto svira za biljke u staklenicama, o ženi koja tražeći svoju sobu u hotelu neprestano nailazi na parove u zagrljaju, o čovjeku koji piše nekakav dnevnik, o ženi koja bjesomučno izlijeva boje po bijelom tepihu, a onda ga jedva uspijeva strpati u stroj za pranje, o muškarcu koji poštom dobiva zagonetne fotografije... Svaki lik i svaki zaplet – a ovdje je to gotovo jedno te isto – došli su na svijet izazvani nekim 'stanjem duše', i trebali bi kod čitaoca izazvati neko slično stanje, sa svim nejasnoćama i proturječnostima autentičnog osjećaja. Recimo da je to moja poetika?

No postoji i kuća za djecu, *Kuća iznad čudovišta*. U kojoj se izravni opisi (u velikoj mjeri autobiografske) stvarnosti miješaju s 'izmišljotinama'. Meni je to moja najdraža knjiga za djecu. Između ostalog zato jer sam pišući o toj kući otkrila mogućnost miješanja razina realističnosti unutar jednoga teksta. I sad se u moju autopoeitičku priču upliće novi element – vrijeme. Jer s vremenom se sama svrha pisanja može promijeniti.

Svoju prvu zbirku priča, koja je do danas ostala neobjavljena, napisala sam samoj sebi. Iznutra gledano moglo bi se ustvrditi da je pisanje način da čovjek bude svjestan svojega života. Jedan od Kafkinih brojnih biografa tvrdi da je pišući "Proces" njegov autor zapravo opisao svoja ljubavna iskustva. Meni se pak čini da je u podlozi svakog istinitog teksta – a među takve ne uvrštavam one koji nastaju iz puke želje za dokazivanjem vlastitog književničkog statusa – nešto jednokratno i osobno, neka potreba da se komad vlastitog života izrazi, osvijetli sa strane, da mu se pronađu, istraže značenja. Tekstovi napisani isključivo sebi i radi sebe mogu biti neprozirni, fragmentarni, puni privatnih simbola, sve u svemu, teško čitljivi. Slične su zamjerke izazvale neke moje priče, i neke pjesme, i neke radio-igre. Takve sam primjedbe smatrala, uglavnom, posljedicom čitalačke površnosti i navike brzog čitanja, koja zahtijeva jednostavan, "proziran" tekst. No s vremenom je ipak u mojem odnosu prema pisanju došlo do promjene, dijelom upravo zahvaljujući pisanju za djecu. Jer je pisanje za djecu neosporno i u svakom slučaju pisanje za druge. Koliko god autoru osobno važan bio sadržaj koji pokušava uobličiti, pripovijest mora biti jasna, logična, cjelovita. Pišući za djecu trudila sam se, na jednostavnijem materijalu, ovladati vještinom takvoga pripovijedanja. S druge strane pak broj odraslih ljudi kojima sam počela, od srca, poklanjati svoje odrasle knjige počeo se povećavati, a s njim i želja da ih ti ljudi i pročitaju, da ih razumiju, uživaju u njima. Vjerojatno sam zato osjetila da bi bilo dobro bar donekle pomiriti i svoj ozbiljni slikovni govor s onom jasnoćom i razgovijetnošću koje tekst čine lakše prohodnim, prijateljskijim prema čitaocu. S nekim takvim ili sličnim mislima pisala sam posljednje dvije godine, i sad mi se čini da su tragovi tih razmišljanja primjetni i u pjesmama, i u prozi, i u sve malobrojnijim tekstovima koje pišem za radio.

Preostaje obilje običnog, svakodnevnoga života. I koncepcija pisca kao osobe koja je u stanju ispričati izabran događaj, stvaran ili lako zamisliv u stvarnosti. Koliko god mi se ta koncepcija svojevremeno činila stranom, nepomirljivo oprečnom onoj o piscu kao osobi koja izmišlja, sad je doživljavam kao moguće polje istraživanja. No, zapravo želim napisati tekst u kojemu bi se opreke – stvarnog i nestvarnog, unutarnjeg i vanjskog – pomirile, a obje spomenute koncepcije pomiješale i stopile, smjenjujući se i nadopunjavajući, ponekad funkcionalno, ponekad proizvoljno i nepredvidljivo, nagoviještajući da pisanje nije samo mukotrpan posao koji uvijek iznova mora dokazivati vlastitu svrhu i smisao, nego i radosna, oslobađajuća igra.

Iris Supek

“Kolhida” – točka smrzavanja ili saturnijski krajolik objave koja je izostala

Sanja Lovrenčić: *Kolhida*, Naklada MD, Zagreb, 2000.

Osebujan i prepoznatljiv rukopis autorice Sanje Lovrenčić u ovom se djelu utisnuo u lice jednog svijeta čija arhaičnost samo na prvi pogled zavarava. Pa premda se početak i kraj nerijetko dodiruju u svojim opominjućim obrisima, zamrznut, zaustavljen svijet ove Kolhide kraj je jedne plovidbe koja se možda i nije dogodila. U krajoliku mulja, vrana, vlage, kuća i bijelih kula, klesar uredno oblikuje kamene ploče u koje urezuje samo jednu rečenicu. Spasonosnu rečenicu? Simbolička aluzija koja bi se mogla odnositi na orfičke pločice kao i na Jahvinu objavu, ovdje nije ni u funkciji inicijacije ni u funkciji spasenja, a možda ni samog puta u onkraj – to je prije činjenica jednog sizifovskog posla. Kao paralela kamenim pločama koje bi trebale povezati kuće, postoje škrinje pohranjene u kućama, i u njima tkanine, ali te tkanine, što ih stanovnici ovog svijeta vade u doba svečanosti, izlaze na škrto sunce ozelenjene i raspadnute. Kovčeg je simbol objave, kao i tkanina sama. No, objava je izostala u ovom svijetu koji svoju imploziju uporno čuva – za što? Za prijelaz na višu razinu? Ili padanje u kraj, u magmu živog blata močvara?

Vrlo precizno autorica više puta ispisuje, svjesno ili nesvjesno, kako je broj kuća u tom krajoliku kiše i početne gline trideset šest. U numerologiji, toj Pitagorinoj kolijevci kozmičkih simbola, zbroj brojeva je broj sam. Pravi broj. Pa tako dvoznamenkasti broj trideset šest daje devet, posljednji u nizu brojeva, kraj i početak. On otvara fazu transmutacija, a ujedno označuje kraj ciklusa, kraj puta, stezanje petlje. Implozivni broj devet u svijetu Sanje Lovrenčić, upisan u poredak, zbroj i bit njezinih fatazmagorijskih kuća, simbolična je nadstrešnica i emocionalna potka usporenog rasapa. Ujedno okvir tipične manirističke slike.

Manirizam ovog stila je očigledan: autorica poništava arhetipove, udvaja signale, preokreće numerologiju postanja, ukida relaciju objekt – subjekt... Jedan od načina kako se u manirističkom

atelieru može poništiti prirodu jest dati joj svu snagu glavnog lika. Pretjerati. A to redovno, pa i u ovom slučaju znači – uplašiti. Biti Saturn. Dozvati ga.

Te prostore smrti koja živi sebe samu, a pri tom se čak ni ne poigrava svojim trijumfom, već uredno slaže sjećanja, ne dodiruje nikakav cinizam, ironija niti bijes. U točki smrzavanja sve je oprošteno. Izjednačeno.

I naposljetku – sama Kolhida, to mjesto, što ga je Jung već odavno označio kao simbol bezuspješne plovidbe. U antičkom mitu to je mjesto na kojemu prebiva zlatno runo, dakle nevinost i spoznaja, te je potom ukradeno sa svim posljedicama debakla plovidbe Argonauta. U ovoj drugoj Kolhidi, Kolhidi autoričinoj, toga runa nema. Tek nepostojana mrlja zlatnog svjetla koja osnježenim liticama prati ovce i njihovu nijemu čuvaricu. Nešto što se ne može ni oteti ni potrošiti. Krhko obećanje nemoguće snage i radosti?

Priče, možda...

Književni opus Sanje Lovrenčić jedan je od onih lucidnih putokaza što svoja svjetla na literarnom nebu darežljivo pale za pješake koji ne uzmiču pred metafizičkim i koje ne hvata tjeskobna vrtoglavica dok upiru pogled u provaliju oniričkog. Čitajući ovu autoricu treba ostati, postati pješak. Moći polako hodati stranicama, zastajkivati pri zarezima, biti oprezan pri sunovratu točke i točkica. Centripetalna sila njezinih priča vuče namjernog ili nenamjernog hodača prema uvijek lomnoj ali čvrstoj uporišnici. I gotovo uvijek je to imaginarno čitateljevo ili slušateljevo kretanje uključeno u put same priče. Doslovno put ili potraga. Hod mentalnim krajolikom jednog mita.

Priča “Tkalja”, koju smatram jednom od ponajboljih priča kako autoričinih tako i u ponudi novije hrvatske književnosti, čudesno je tkanje lunarnog mita drevnog kao riječi same. Tko je ta vječna tkalja, ta crna moira što nas čeka na kraju puta i pritom nas tka polako ali sigurno. Vrijeme paukove mreže, ili pak udes? Svakome čovjeku njegova tkanica, svakome njegova tkalja što iz dana u dan približava i nadilazi našu posljednju noć.

Poetika simboličkog i mitskog neodvojiva je od opusa ove autorice kako u pričama tako i u radiofonijskim ostvarenjima. Te se dvije vrste predu jedna pokraj druge, jedna iz druge, i usklađene im se niti nikad ne zamrsuju u čvor larmoajantnog ili žalobnog. Mir, hladan bljesak skalpela kojim autorica profesionalno ocrta svoje dionice puta, stilski podiže razinu ove osebuje poetike. Nema uzdaha pri tom hodu, utjeha ostaje krhka, spas oprezan.

U drugim pričama istog ciklusa javlja se tema potrage, tema naloga, tema lijepe jurnjave. No sve zajedno ostaje privid. Jer dok nam se nudi tobožnji put kroz prostor, u vidu hoda, potrage ili trke, mi ostajemo duboko u vertikalnom vremenskom poniranju. Fizičkim do metafizičkog. I tu je stvarna snaga, zamka i bumerang tog dragocjenog i osebuje štiva.

Anita Peti-Stančić

Ova je dolina nekoć bila more

Sanja Lovrenčić: *Kolhida*, Naklada MD, Zagreb, 2000.

Za Kolhidu mi se najtočnijim čini reći kako je riječ o tekstu, i to u izvornom značenju te latinske riječi, u kojem ona znači tkanje. Time je se svjesno ne želi odrediti ni kao roman, ni kao pripovijetku, ni kao pjesmu u prozi, premda bi možda mogla biti svako od toga trojega. Za njenu strukturu, sazdanu od potrebe za izricanjem, za govorom, za riječima, koja je zapravo potreba za društvom, za razumijevanjem, za su-djelovanjem (do kojega nikada ne dolazi), takve odrednice nisu relevantne.

Kolhida kao prostor djelovanja omeđena je Kolhidom kao tekstom. Odmaknuta od svoga antičkog uzora, ona postaje središnjim mjestom slagalice koju se može slagati (no ne i složiti) na mnoge načine. Dva se pod-teksta kao putokazi pojavljuju u nastojanju da se re-kreira izgubljeni svijet, izgubljeno savršenstvo odabranoga mjesta koje možda nikada nije ni postojalo – pripovijedanje jednoga teče neometano, poput vode, dok je drugi fragmentaran i rascjepkan, i formalno različit, pisan kurzivom. U njemu se sve što je važno i neosporivo najavljuje na samom početku. Za čitatelja su ta najava prvo teško povezivi odsjecci povijesti o nepoznatom svijetu, ili o onome o kojem smo nekad davno nešto čuli, ali je to bilo toliko davno da nam sjećanje ne pomaže u slaganju slagalice. Od krhotina u prvom dijelu, koji se i zove "Najava", teče proces popunjavanja praznina u pamćenju i pokušaj uspostavljanja smisla. Raskomadani i razbacani djelići mita poput Zelenoga Jurja čekaju otapanje leda da bi se, uspostavljanjem reda i razumijevanja, nakon mistične svadbe mogao začeti novi samoobnavljajući ciklus.

Svijet je to u kojem su riječi gradbeni elementi. One su niti tkanja kojim se tka pripovijedanje. One su i znakovi na putu koji čitatelja vode i pomažu mu razumjeti tekst prožet odnosom suprotnosti između općeg, zajedničkog, tradicionalno priznatog, zadanog i time običnog s jedne, i onoga što se svemu tome opire, individualnog stvaralačkog čina s druge strane. Ova priča nije ispričana zbog

toga da se suprotnosti ublaže, nego da se na njih pokaže prstom, u želji da ih se sačuva za neku budućnost. Kao što se u knjizi kaže, uvijek netko mora biti pripovjedač i uvijek netko mora biti klesar. To su dva elementa stalnosti koja su nužna za opstanak zajednice i za mogućnost prenošenja nasljeđa, ali na bitno različite načine – pripovjedač (ovdje uvijek pripovjedačica) priča kad ima komu pričati, kad ima slušatelje, pripovijeda uvijek istu, već prenošenu priču, prenosi podsvjesno znanje zajednice, nešto što su svi uvijek znali, ali su možda zaboravili. U tom pričanju nema novoga, a mogućnost iskoraka je dokinuta. Nasuprot tomu klesar razvija vlastitu ideju, donosi odluku i bilježi ono individualno u nasljeđu, odabire samo ono što je istinito i neosporivo i bitno i uklesuje po jednu rečenicu u tvrde kamene ploče. Na primjer: “Ova je dolina nekoć bila more”. Premda rečenica naizgled obična, neproblematična, takva da nikome ne zapne za oko, ipak predstavlja osobni čin, čin iskoraka. Pripovjedačko je nasljeđe određeno vremenom, ono je tekuće, poput riječi koje u slapu jedna za drugom istječu iz usta, dok je klesarovo bezvremensko i čvrsto, trebalo bi biti postojano kad ne bi bilo pohranjeno u muljevitoj zemlji nekog svijeta neodređenih obrisa i osobina.

Svijet ispreplitanja određen je četirima elementima – *zemljom*, koja, muljevita, klizi zajedno s kućama koje su na njoj sagrađene, *vodom*, koja se pojavljuje u dva izrazito suprotstavljena lika, uz selo mutna i nečista, a visoko u planini bistra i čista, *zrakom*, koji je u dolini ustajao, dok je s onu stranu granice riječi takav da ga se može disati punim plućima i *vatrom*, koja i u doslovnom i u prenesenom smislu nedostaje u životu mjesta krhotine čije se povijesti u ovoj knjizi pokušavaju sastaviti. Vatra se fizički jedini put pojavljuje na nekom drugom, tajnom mjestu na kojem je pale oni koji sebe nazivaju kažnjenicima. I sami poput Prometeja, obilježeni prstenjem s komadom kamena, kako sami kažu, ne pale je zbog topline, nego kao znak.

Od antičkoga su svijeta u naš, pa i u svijet ove Kolhide prenesene samo krhotine. Premda je riječ o gotovo nepovezivim djelićima, čini mi se da im je putovanje, kao trajno stanje onih koji sebe vide na razmeđi, u osvajanju vlastitoga prostora (kao Jazon i Argonauti), svima zajedničko. Uz to, za uspješno izvršavanje teških zadataka potrebna je čarolija. Jednom je čarobnica Medeja, ovdje

možda Fi, ili Lena, koje na kraju preuzimaju uloge koje im se nameću unutrašnjom logikom vlastitoga razvoja, duboko osobne, tek s naznakama kolektivnog nasljeđa. Kao i u tom, i u svakom drugom svijetu močvara, vode i mulja (na mjestu na kojem je nekada bilo more i plovilo se brzim i okretnim lađama, a danas mutnim vodama tek s vremena na vrijeme kruži splavar na ravnoj splavi pomažući se dugom motkom, ili blatom gacaju ljudi), može se hodati po čvrstom i suhom samo ako netko donese odluku pomaknuti se s mjesta, činiti usuprot ustaljenom i drugačije.

U tekstu u kojem nema središnjega lika, strane su jasno suprotstavljene, kao dvije suprotne obale koje nikada neće postati jedno kopno jer ih razdvaja vječna voda (s jedne strane ona izgleda kao more, a s druge kao močvara) – s jedne je strane kor, zbor glasova koji, lišeni pojedinačne individualne identifikacije, obavljaju obrede, i svakodnevne i svečane. S druge su strane individualizirani likovi koji nastoje, a neki među njima i uspijevaju, prekoračiti vlastitu granicu ili granicu dopuštenog – Klesar, Fi, Svod, Melajna, List, Lena, a na neki način i Kal. Prekoračenja se događaju u onim rijetkim trenucima u kojima iracionalnost, impulzivnost, nespontanost, želja da se vlastitim činom probije zid oko sebe, poput unutrašnje vatre koja većini (koru) nedostaje, nezaustavljivo djeluje na pojedinca. I premda se suprotnosti, kao što je rečeno, nastoje sačuvati, u tom nastojanju uvijek postoji razdor, uvijek neki “ali” koji se poigrava oštrinom suprotnosti, uvijek neka pukotina koja ostaje otvorena kao posljednji izlaz za nuždu.

Krhotine pripovijesti u Kolhidi prelijevaju se preko krhotina mita, pokušavajući ih obuhvatiti. Sve je tu, i žalobni i ženidbeni obredi. Svadba je jednom, a žalobnih je obreda u životu mnogo. Dio ih je neposredno vezan uz ispraćaj duša onih koji odlaze zauvijek. Drugi je dio trajno stanje duha izazvano samom pojavom splavara koji već svojom prisutnošću pokreće promjenu – suprotnost djelovanja i nedjelovanja tu se vidi u svojoj biti – kad splavar dođe, obavljaju se naizgled važni poslovi: u prozorima se pale svjetla (no ne bilo kakva, nego plava, koja su svojom bojom, kao najtamnije zamislivo svjetlo, gotovo suprotnost svjetlu samome), svakodnevno se odlazi do rijeke (i uporno se, uvijek iznova bezuspješno, jer metoda nije prava, ne uočava ništa od onoga što je traženo), ruho se priprema i redi (a unatoč svem izbjeljivanju na njemu uvijek iznova izbijaju

bolesnozelenene mrlje kao otisci močvarnoga, ustajalog zadaha). Sve se to događa na granici ovoga i onoga svijeta. Svi se ti obredi odvijaju u prostoru koji je, kao i Had, omeđen vodama – i opet je nasljeđe sačuvano, sve je tu, svih pet odrednica koje ograničavaju, koje onemogućuju svaki korak preko, na drugu stranu. Kolhida je stjecište svih pet rijeka koje Had dijele od ostatka svijeta – rijeke leda, rijeke naricanja, rijeke žalosti, rijeke ognja i, možda više od svih, Lete, rijeke zaborava. Premda se i one javljaju u krhotinama, među pripadnicima zajednice nedvosmisleno se prepoznaju kao mjera omeđivanja vlastitoga svijeta. Splavar je s onoga svijeta, no svojim dolaskom spaja oba, jer, kao što se u najavi kaže, kad on dođe, netko odlazi zauvijek, netko se vraća, a netko prolazi kroz mijenu. I kad se, možda sasvim iznimno, dogodi da se sve to sjedini u jednome liku koji svojom nesputanošću, zvonkim govorom i sposobnošću jasnoga smijeha, na samom kraju odgonetava zagonetku, možda se svijet Kolhide doista oslobađa, jer se stado koje vodi onaj za kojeg vrijede sasvim drugačiji zakoni, stado sa zlatnim i crvenim runom, spustilo u dolinu bez prisile, samovoljno, donoseći sa sobom svjetlo vlastite slobode duha.

U tekstu je, dakako, zapretno i svakom čitatelju ponuđeno za raz-otkrivanje mnogo više od ovoga što je izrečeno. Zbog majstorskoga umijeća ispreplitanja riječi i značenja u tkanje smisla koje se, mislim, otkriva samo onome koji ga čita i srcem i duhom, znam da ću je još mnogo puta s užitkom čitati.

Anita Peti-Stantić

Tko je jedini budan u kući?

Sanja Lovrenčić: *Portret kuće*, Naklada MD, Zagreb, 2001.

Portret kuće je knjiga koja je sva o odnosu. Sastavljena od dva dijela, između kojih je također uspostavljen odnos, nudi se čitatelju poput nekog tek zamislivog zatvoreno-otvorenog prostora koji postoji u neodredivu vremenu.

U njenom se prvom dijelu prije svega propituju odnosi između željenih i neželjenih promatrača. Između jednih i drugih stoje prozori, koje je, dakako, moguće sagledavati i kao prozirne staklene stijene koje su tek slučajno tu, ali i kao okvire jednog postojanja. Priče se pletu iz prostora u prostor, osvajajući dio po dio kuće, krećući se od staklenika do tavana, od vanjskog do unutarnjeg, od svijetlog do tamnog. "Gore, da, gore je tavan za koji gotovo nitko ne zna... za koji možda nitko ne zna... za koji možda svi znaju, no ja vjerujem da nitko ne zna..." Na tavanu su, kao i drugdje, stvari, jednostavno izložene pogledu, jer nam se s vremena na vrijeme učini da pogledom možemo posvojiti prostor. Ne jednom nam se učini i da uvijek postoje neke druge kuće za kojima čeznemo jer je kuća u kojoj boravimo, postojeća kuća, za nas nezadovoljavajuća. A stvari se postavljaju kao posrednici između nas i tih nekih drugih prostora u kojima mi nismo. Stvari, kao na primjer, orgulje. Orguljama je obuhvaćena cijela kuća i svaki prostor u njoj, one su njen krvotok i poveznica koja je guši, koja onemogućuje vlastitost i intimnost prostora. Orgulje su do zaborava dovele nepisano pravilo da u svakoj kući svatko tko u njoj živi mora imati svoj prostor, ma koliko bio malen. Čak i gost. Svatko ima pravo na svoj prostor, osim ako je samo gledalac ili uljez koji promatra predstavu koju ne može razumjeti, a ne su-dionik.

Odnos, dakako, može biti prostorni, ali i tjelesni i duhovni, poput onoga u priči *Ptica*, u kojoj ptica leti visoko i nevidljivim je nitima povezana sa svojom osobom koja udiše isti zrak kao i onaj koji ptica udiše, ili u priči *Bazen*, u kojoj postoji neko drugo tijelo koje stalno ometa lakoću pokreta.

Svi se odnosi uspostavljaju poput zrakasto usmjerenih niti (prema van ili prema unutra?) kojima je središte lik, a vanjski im je okvir kuća. Jer, za onoga koji jest unutra, u kući, “postoji tanka nit koja ga uvijek povezuje s prozorom”. Prekine li se ta tanka nit koja povezuje unutarnje s vanjskim, ostaje samo labirint kuće, niz nepreglednih vrata i zidova i gotovo neprohodan put do izlaza. Osoba u kući na taj se način zatvara u vlastite koncentrične krugove, poput traga što ga kamenčić bačen u vodu ostavlja na površini.

No Sanjina kuća nije takva, ili bar uglavnom nije takva, nego je okupana u svjetlu i zvuku, u otvorenosti prema jednako važnim vanjskim i unutrašnjim prostorima i zvukovima, koji se poput stalno prisutne glazbe miješaju i isprepliću, uvijek u igrivu dijalogu. Monološki zacrtana struktura samoga govora u tekstu nikako ne bi smjela zavarati i odvratiti misao od neprestanoga stavljanja sebe u odnos prema drugima, od jednogovora samo kao materijalnoga ostvarenja neizrečena dvogovora. Dijalog je, mislim, u temelju svakog, pa i nazatvorenijeg autoričina teksta. To se na prvi pogled otkriva u motivima, a čita li se pažljivo, u iznimno kultiviranu služenju jezikom. “Poznajem mnogo ljudi. Možda nekoliko stotina. Ako pretpostavimo da je čovjek iza objektiva s jedne strane, a sav svijet s druge, i ako shvatimo sav svijet kao zrcalo, onda me taj netko uzima na svoju stranu, nasuprot zrcalu? Ogledat ćemo se u njemu zajedno. Kad se zajedno u njemu ogledamo, izgledamo ovako? ... Ova je posljednja, siguran sam. More je na njoj, sama voda, a preko nje su otisnute riječi. Ono što sam čekao i pribojavao se. Riječi. Koje ipak ništa ne objašnjavaju. Dekorativnim kosim slovima: *I see the sea when I think of you*. Tko je *I*, tko *you*? Nisam siguran, ne mogu biti siguran. Ali osjećam da je ovo posljednja fotografija i da sam sada ja na potezu.”

Tako postavljen prostor i njegove granice (ili bolje međe?) mjesto su spravnjivanja vanjskog i unutarnjeg, mjesto uspostave granica i njihova rastakanja. Kuća o kojoj je riječ u svakom je slučaju prostor u kojem se traži i, s vremena na vrijeme pronalazi, prostor privatnosti, prostor vlastite tišine među brojnim zvukovima. A sve se to odvija u vremenu koje neumitno protječe. To je vrijeme katkad neregistrirano i od sudionika i od promatrača, a katkad upravo najprisutniji svjedok svega što se s njima događa.

Pitanja o poimanju prostora i vremena upravo su majstorski doradeno postavljena u drugom dijelu knjige, podnaslovljenom *Zapisi s ruba Neizvjesne zemlje* (ili možda neizvjesne zemlje?). Šest priča u tom dijelu otvaraju se poput šoljanovski strukturiranih drama, osobito onih u kojima su put i putovanje tematizirani u nekom neprisutnom vremenu. Svih je šest priča strukturirano poput priča iz dječjega sna. Sve su ispričane u želji da se dosegne ono što svi misle da se dosegnuti ne može, putujući vlastitim putovima, služeći se kojim god treba sredstvima. Te priče nikako nisu bajke, jer sretnoga završetka nema, nego su završeci onakvi kakve Sanja piše – nešto možda jest, a možda i nije. Završeci su takvi da se u njima tražimo promišljajući završetak ili sluteći nastavak u nekom drugom obliku čitanja. Te su priče istovremeno i priče za druge i priče za nas, i priče za bilo koga (tko se zatekne na trgu i zastane da bi ih poslušao, opčinjen magijom daljine), ali i priče samo za jednoga slušača, samo za jednoga čitača, za onoga koji traži pravu priču, za onoga koji traži da mu se kaže kako je stvarno bilo.

Prve dvije priče su priča o prostoru i priča o vremenu. U prvoj je ispričana priča o nedohvatljivosti, a u drugoj priča o prolaznosti. Priča *Posljednji dani* pripovijeda o svladavanju prostora, o hodu po zemlji i zagledanosti uvis, o nedostižnim visinama koje samo ponekad, na trenutak, uspijevamo doseći. I to samo ako se ostvare povoljne okolnosti. Priča *Kad krošnje budu crvene* priča je o svladavanju vremena, o naporu potrebnom da se stekne kontrola nad jednim jedinim danom. A više od toga priča je to o zapitanosti nad smislom vraćanja i nastojanja da uhvatimo trenutak i zaustavimo ga, ne bismo li ga podredili sebi i svojoj projekciji.

Preostale četiri priče, *Do vrha, do ruba, do dna, Gdje sviraju sjajne trublje, Četvrta paluba i Tkalja*, priče su o izvoru i o utoku svega prostora i vremena, o moru kao prapočelu svega, pa i svakog čovjekova pojedinačnog svijeta. U njima je igra prostora i vremena, osobnosti i neosobnosti, prisutnosti i neprisutnosti, težine i lakoće, svjetla i tame, izrečenog i neizrečenog, zaigrana najozbiljnije moguće. Jer prave se igre igraju samo ozbiljno, s izvjesnim završetkom, ali i s uvijek novim uzbuđenjem traženja vlastitoga načina i vlastitoga puta.

Vezni motiv knjige tiče se jednako autorice koliko i svakoga od nas, svakoga tko se zagleda u svijet u sebi i u svijet oko sebe. Izrečen je na samom početku i u mreži odnosa pleten do samoga kraja. Naslućen je još i prije, svakako već u Kolhidi, a možda i prije toga. Taj je motiv duboko ukorijenjen u pitanje o biti čovjekova bivanja u svijetu i njegova odnosa prema sebi samome. A najjasnije se na njega odgovara, ne nužno svaki put isto, kad svatko ostane sa sobom sam. Ili, kao što Sanja kaže: “... tko je jedini budan u kući na osami, taj je sam...”

Sanja Lovrenčić

Brdo bijelih otisaka

Daleko od zaljubljanog, pomalo pijanog pokreta klizališne vrteške, na drugoj strani grada, Vanjini se roditelji spremaju za izlazak. Neodlučno, preko volje, još uvijek raspravljajući je li dobro da je ostave samu. Jesi li sigurna da ne želiš ipak poći s nama, jesi li sigurna da ne želiš da ipak ostanemo kod kuće... Da, da, ponavlja njezin glas, metalno odvojen od nje. Svejedno je, idite samo, kroz prozor mogu skočiti i kad ste kod kuće, živite svoj život, malo me pustite na miru, cijeli praznici su prošli pod vašim budnim pogledima. Ne, ne izgovara te riječi, ponavlja samo “da-dobro-mogu”.

Oni idu na večeru k prijateljima i kad ih budu pitali kako su, reći će da su dobro, da je ona bolje, da se život normalizirao. Njezin otac više ne podnosi brbljanja o njihovim problemima, sažalne poglede, dobre savjete, sve beskorisno, samozadovoljno, ne podnosi ni lice njezine majke, gotovo ozareno u neprestanom očekivanju čuda koje će joj donijeti neko tuđe iskustvo, neka knjiga o samopomoći, na kraju uvijek bespomoćno pred razočaranjem... Vanji ne pada na pamet da njezin otac prihvaća izlazak samo iz osjećaja dužnosti, jer joj želi pokazati da život ide dalje, jer se prema njoj pokušava odnositi normalno, pustiti je malo na miru. Promatra ga: njegovu gotovo sasvim ćelavu glavu, kratko ošišan ostatak kose, njegove sjajne sivozelene oči, tik – lagani trzaj usana – koji se pod djelovanjem napetosti ubrzano ponavlja, promatra ga u kuhinji, kako uzima vrećicu, stavlja u nju bocu vina i neke slatkiše, zatim primjećuje da je vrećica poderana i traži drugu. Vanja sjedi nad večerom koju je mama samo za nju priredila, koju nema namjere ni taknuti, sjedi kao poslušno dijete čekajući da već jednom ostane sama. Izlazeći iz kuhinje, njezin ju je otac još jednom pogledao. Uspjela mu se nasmiješiti.

Otišli su. Vanja hoda po stanu. Sad, napokon sama, trebala bi nešto istražiti, nešto naći, rasprostrijeti dokaze, potvrde da je nijedan osjećaj nikad nije prevario, trebala bi otvoriti tajni pretinac, izvući iz tame nešto zabranjeno, pogrešno, svoje, rastvoriti kao čarobnu igračku, uživati u prizoru. Postoje fotografije s izleta na Plitvice, spremljene na dnu police, u knjizi koju nitko nikad

ne otvara. Neko vrijeme nosila ih je posvuda sa sobom, znala je sate i sate zuriti u njih; sav taj zaustavljen smijeh, lik koji balansira na deblu srušenog stabla, njezina mokra kosa, njih troje u zagrljaju, desetero na jednoj klupi... Zurila je u njih i činilo joj se kao da se i sama pretvara u fotografiju – zaustavljen prizor, izvučen iz vremenskog slijeda, nešto što stoji dok se sve ostalo kreće, stoji bez glasa i pokreta... Onda se taj osjećaj usidrio u njoj, više ih nije morala gledati. Kad bi ih ipak pogledala, izazivale su samo neku muklu mučninu, kao zlatne ribice pod sve debljim slojem leda, kao izlog pun silno poželjnih i nedostižno skupih stvari...

Ugasila je sva svjetla, hoda mračnim stanom. Kad je bila dijete, često se igrala da je slijepa. Zamislila bi da je bila kod liječnika, da su joj rekli kako će uskoro oslijepiti, to je neizbježno i neka odmah počne vježbati, zamišljala bi taj posjet okulističkoj ambulanti uporno i s mnoštvom detalja, sve dok se ne bi sasvim uživjela, povjerovala svojoj priči. Onda bi zatvorila oči i hodala opipavajući vrata, zidove, namještaj, svoje stvari. Sve se mijenjalo u tom unutarnjem mraku, postajalo mnogo veće. Brojila bi korake, vježbala odlazak u kupaonicu... Sad ne žmiri hodajući mračnim stanom u koji ipak dopire nešto svjetla s ulice. Navikla na mrak, ne sudara se sa stvarima, lako pronalazi glazbu koja joj treba. Postoji ta glazba, govorila je u nedohvatnoj prošlosti, može te odvesti zbilja daleko, ne trebaš ništa drugo, samo pusti dovoljno glasno i slušaj. Ona je slušala – opet u mraku, noću, sa slušalicama, kad su njezini roditelji vjerovali da spava – i činilo joj se da uporni ritmički obrazac, kratki ritmički motiv koji se mučno penje, zatim opet i opet, oslobađa neke zatvorene prostore u njezinoj svijesti. Vidjela je uvijek isto lice na zastavama od sjajne crne svile, prolazila kroz rastaljeno zeleno staklo, pokušavala sjesti za svečani stol koji se nije prestajao okretati... Zapisivala je u mraku. Zatim bi, sljedećega dana, mukotrpno pokušavala odgonetnuti otisak noći na listovima bilježnice – slova u kosim redovima, jedna preko drugih, sva slična. Od toga su bile njezine priče. Nije htjela, nije se usuđivala mijenjati, modelirati, usavršavati te darovane noćne slike, vjerovala je da ih mora prihvatiti onakve kakve dođu inače više neće htjeti dolaziti, samo bi ponekad izmislila neku spojnicu, početak i kraj, obične dnevne riječi koje su joj zapravo smetale.

Sad je hodala, iz sobe u sobu, udaljujući se i opet približavajući izvoru zvuka, i poluglasno govorila. Evo, sad koristim samoću, to ne mogu kad su oni tu. Nije govorila samoj sebi, pokušavala je razgovarati s dečkom s kojim više nikad neće razgovarati, reći mu što je bilo dalje, ali se stalno vraćala na onih nekoliko posljednjih dana... Sada je dosta, rekla je, napisat ću, baš to, u tišini. Isključila je glazbu koja je više nikamo nije vodila, izvadila je stari pisajući stroj iz kutije – još uvijek u mraku, mrak joj nije smetao – uvukla list papira s hrpe koju joj je tata ostavio i počela pisati.

on odlazi, otišao je, ali ja ne želim da ode, moram ga stići, moram ga vratiti – oni kažu: taj put dugo traje, nije vjerojatno da ćeš uspjeti, ali možda ipak – prije nego nestane njegov otisak s bijeloga brda – gdje je, gdje je, što je bijelo brdo? – užurbanost koja samu sebe koči i zaustavlja – tamo su otisci dlanova umrlih, traju neko vrijeme dok ih ne prekrije snijeg, za nov, drugi otisak – dokle god traju, putovanje nije dovršeno, i ako otisak prepoznaš i spustiš u njega svoj dlan, dozvat ćeš ga natrag, bar na kratko, i čut ćeš njegov glas – ah, tražim, tražim, tražim bijelo brdo, kroz slabo skrpanu ljubičastu noć, kroz rubove grada, zaustavljene vodopade, gdje?

Ne, nije dobro. Vadi papir iz stroja, uvlači drugi – malo nespretno, redovi će teći ukoso, ali to joj je svejedno – i počinje iz početka.

Brdo bijelih otisaka

Bio je u staklenoj kući na brijegu. Moj prijatelj, moj dragi prijatelj, moj jedini prijatelj. Okružen staklenim cijevima, bočicama, kristalnim i crvenim tekućinama. Ležao je ondje, no zapravo je ležao na mom dlanu. Govorila sam mu, govorila sam mu neprestano, držeći ga sigurno na dlanu. Ništa ti ne može biti, makar kakve te vojske strašnih slika opsjedale. Ja ću ti slati zapečaćene vrčeve sa žitom, i mirisnim sokovima trava s obale, vrčeve s rosom i svjetlom krijesnica. I makar koliko tvoja

obrana bila krhka, dokle god držim dlan i lice prema plamenovima, nikakav otrov ništa ti ne može ništa.

No zvali su me s raznih strana drugi glasovi, i kad sam ga na trenutak ostavila, odazvala se drugdje, drugima, u običnom danu, na trenutak otvorila oči, na trenutak zažmirila – i kad sam opet pogledala unutra, okrenula se prema crnim diskovima koji su mi davali snagu – odjeknulo je nešto šuplje i prazno i propala sam u dubok težak san. Probudila sam se i nisam se trgnula, nisam potrčala, nisam ga potražila baš istoga trena, a kad sam napokon stigla, sve je bilo prazno, svi prozori otvoreni, vruć zrak odnio je sva stakla. Nije ga bilo, ne, nije ga bilo, koliko god se to činilo nemogućim. Neka žena s koprenom i mojim glasom sjedila je na pragu, jer i vrata je odnio vreli zrak. Rekla je: moraš biti sasvim sigurna – jesi li sasvim sigurna – moraš pretražiti sve, baš sve, vlat po vlat i zrno po zrno, da budeš sigurna – trebala mi je jedna dugačka noć –

Novi list. Mehanički zvuk stroja dok uvlači papir briše joj iz sjećanja dio onoga što je upravo napisala. U prvi mah ne zna nastaviti.

Rekli su mi: moraš naći brdo bijelih otisaka...

U toj priči također postoji Postavljač zapreka, njemu sva tvoja blaga ništa na vrijede – nudiš mu ovo i ono, no on vidi samo prazan naboran dlan, plavičast, beskrvan, pun odbojnih sitnih prhuti – ako dovoljno dugo budeš gledala svoj dlan i sama ćeš ga vidjeti takvog: prazan, prazan, prazan, i znat ćeš da trenutak u kojemu se taj dlan spušta u nježni otisak na bijelom možda i nije predviđen u složenim zapisima ovoga svijeta – ali moraš nastaviti, makar bilo i uzalud, moraš nastaviti, moraš krenuti na put

Odjednom osjeća umor, ne udara više po tipkama. Sjedi i zamišlja dugačku pripovijest. O polasku, odvajanju, zatim o koracima. Junakinja u putničkoj odjeći korača, korača, kroz vrijesišta – njezina omiljena riječ iz neke knjige, nije sigurna je li ikad vidjela vrijesište – preko oštrog kamenja, uz

planinski potok. Gdje god ide prati je modro vodencvijeće, cvijeće od vode, krilato. U proročištu je pokušavaju zadržati, mogla bi biti korisna, glačati kristalne kugle, imaju li kristalne kugle u proročištima, ili gledaju u pare nad kotlom – mogla bi ložiti vatru, raditi neki dobar posao sve dok ne zasluži da krene dalje, zarobljenica. Postavljač prepreka zna svoj posao: naizmjenice zagonetke i čudovišta, a negdje i onaj savršeno ugodan otok na kojemu se moraš pretvoriti u svinju. A kad se sve drugo pokaže slabo djelotvornim, poslat će na nju crnog konjanika... I na kraju, hoće li joj uspjeti? Sjedeći u mraku nad pisaćim strojem, odjednom ne može odlučiti o najvažnijemu, hoće li potraga uspjeti, ili će njezina junakinja, umorna, istanjena do sjene, stići do bijelog brda prekasno... Da, uspjeh će... dodirnut će otisak, makar je to dodir rastanka, znat će ga prepoznati. Počet će padati snijeg, zatrpao će joj ruku, a kad je izvuče ispod gomile pahulja obrisi otiska bit će već sasvim nejasni.

Odjednom smirena, Vanja pali svjetlo u svojoj sobi, slaže ispisane listove, sprema pisaći stroj u kutiju. Odlazi u kupaonicu i promatra svoje lice u ogledalu. Treba oprati kosu, da. I lice bi mogla namazati maminom specijalnom kremom. Mogla bi napuniti kadu i ležati u toploj vodi i pjenu, slušajući radio. Mogla bi ipak pojesti onu večeru. Mogla bi sutra otići na klizalište.

Ulomak iz romana *Klizalište*

Sanja Lovrenčić

Arijadna i drugi

ARIJADNA

ne, nije bilo perzeja

bila je sama, držala užarenu nit, bol ju je vodila labirintom, kroz mrak, kroz umor, kroz pogrešna skretanja

labirintom koji je sama sagradila

podmećući svojim koracima provaliju –

jer ni minotaura možda nije bilo

bili su samo neki obični ljudi koji su godinama opsjedali tuđ grad ne bi li se domogli blaga, oružja i žena...

S DVOSTRUKIM DNOM

bez riječi na vratima, i prerano i prekasno, neki čudan svetac:

u objema rukama nešto drži

dva grada, primorski i pustinjski, kuće od blata i kuće od kamena

zaštitnik pokreta i ostajanja u isti mah

i kad bolje pogledaš sve je na njemu dvojno i različito: jedno oko od drugoga, lijevi i desni kut osmijeha

i kad bolje pogledaš, iznutra je zacijelo šupalj, u šupljini krije i zmijske i dragulje

ah, govorim, gledajući ga u smijehu, gledajući ga u suzama, nemoj otići, ti dvojni, ti nemogući,

kojega ne znam ni otjerati ni prihvatiti, ostani u mom dvorištu, štiti moje riječi i korake

MATRIX

zar ne znaš

da ćeš jednoga od ovih dana ući u tunel

gdje umjesto zraka neka mnogo laganija tvar

od koje ti pluća počinju svjetlucati

iskrice se šire, na crvenim krvnim zrnima pronose do ruba, do kože

pa od kože nastaje matrica, površina senzibilizirana za sve nevidljive valove,

zagonetna knjiga koju moraš pročitati –

pazi, nemoj skrenuti

nemoj se zabuniti, namjerno ili slučajno izgovoriti pogrešno

MOŽDA SIRENIN ZOV

ako dopustiš, ako otvoriš, ako udahneš

možeš postići da te posve ispuni ta svjetlost

do ruba, do tanke opne koja elastično dijeli unutarne prostore od vanjskih

i ništa na svijetu nije toliko dobro

onda imaš to svijetlo tijelo, tijelo-dušu

vidjet ćeš ga u valovima, kroz zeleno, iznad pijeska, iznad trave, lagano je i nesposobno za umor,

vretenasto, savršeno, toliko oblo i glatko da ga možeš vidjeti na dnu kako isijava svjetlost sve dok

ne dođu ribe –

jer zašto bi nadživjelo samo sebe

zašto bi nadživjelo taj sjaj

PEPELJUGA

o čemu ako ne o tom bijesu

jer ona se uvijek vraća svojem ležaju od pepela

i govori uvijek samo jezikom skromnosti, samozatajnosti

ništa osim sivih riječi

možda bi pokušala nešto drugo dok poziva golubove da s njom vade grašak iz pepela

– uobičajeno besmislen kućanski posao –

ali vrijeme joj ne dopušta

i kad joj umjesto pomoći nude prijekore i poneki koristan savjet

i kad joj tumače koliko joj je zapravo dobro i koliko bi to trebala cijeliti

i kad joj dokazuju krivnju

koja lako poput vještice mijenja oblik, pa je sad lijenost, sad neurednost, sad bezobrazno

osporavanje autoriteta

i tada ona šuti, skromno i samozatajno,

dopušta razornim riječima da joj se usijecaju u mekano tkivo

sve ono ostalo – ples i staklena cipelica – samo su, naravno, šibice koje lijepo gore za kraj

KAO SUSRET S HIDROM

neki pršljen tvoje kralježnice, zamijenjen bijelim bljeskom, trajno škripi, isijava, skraćuje dah...

jer kad te provuku kroz područje straha

– kao ispod kobilice broda, preživjet će najsnažniji –

na drugoj strani tijelo kao da više nije sasvim tvoje, omekšalo, malo razdvojenije od duše, nemarno ga puštaš da živi

Quorum, 4-2002.